

Lastenkieli ja äidinkieli

Lastenkielellä tarkoitetaan lapsen jokelluskauden jälkeistä, aikuisten kieleksi vielä kehittymätöntä puhejärjestelmää. Se saa kaikki aineksensa aikuisten — aluksi äidin, myöhemmin muunkin ympäristön — kielestä. Tosin jokeltelu on jo kovasti harjaannuttanut ääntöelimiä, mutta tämä on ollut täysin fysiologista toimintaa raajojen liikuttelun tapaan. Vähä-äänteisyyden kauden jälkeen, tavallisesti 9—18 kuukauden ikäisenä lapsi alkaa tavoitella kieltä. Kielimuodolle vieraat äänneet katoavat, ja tilalle tulee äidinkielen äänneitä tai useinkin niiden horjuvia variantteja. Näihin alkaa kytkeytyä merkityssisältöä: sanat ilmaantuvat. Ravila toteaa, että lukuisat merkilliset sanatkin kaikissa niissä tapauksissa, joissa lasten kieltä on tieteellisesti voitu tutkia, ovat peräisin jostakin lapsen ulkopuolella olevasta lähteestä, useimmiten aikuisten kielestä, eivätkä ne siis suinkaan ole lapsen itsensä keksimiä, niin kuin varsin yleisesti luullaan (Länsi 1937 s. 140). Meikäläisen perheen lapsi oppii suomen kielen, mutta oikeastaan sen erään (perheen) murteen. Lastenkielen kehitystä seurattaessa onkin ennen yleiskieltä otettava huomioon kotimurteen edustus. Lapsen sanoma *päp pöüvälle* on täysin korrektia kieltä, kun hänen hoivaajansakin sanovat niin. Hän ei ole pyrkinytkään yleiskieliseen lauseeseen »panep pöydälle!». Samoin *minä tätä koitan* on lähes murteen mukainen: »minä koitan tätä», jota vastaisi yleiskielessä 'minä kosketan tätä'.

Roman Jakobsonin hyvin moniin kieliin kohdistuneen tutkimuksen (Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze) mukaan äänneet lisääntyvät vastakohtapareittain. Ensimmäisinä opitaan suurimman vastakohtan muodostava konsonantti *p* ja vokaali *a*. Tämän oraaliklusiilin pariin kehittyy pian nasaali *m*. Yleisesti pidetään näiden äänneiden tavusarjasta *papapa* tai *mamama* saatua sanaa ensimmäisenä. Vähitellen vastakohtaparit rakentuvat tiukkaa asteittaisuutta noudattaen kielen äännejärjestelmäksi. Äänneiden laatu ja pituus horjuvat kuitenkin kauan. Tyttö osaa ilmeisesti useimmat äidinkiellensä äänneet jo kaksivuotiaana, sillä esimerkiksi saksalainen Hilde Stern oppi 1.8:n¹ ikäisenä viimeisen eli 21:nnen konsonanttinsa *ŋ:n* ja Devillen ranskalaistyttö 1.10:n vanhana *k:n* 20:ntenä konsonanttina (Lewis, Infant Speech s. 178). Sukupuolien ero näkyy tässäkin kohdin: esimerkiksi englantilaisen Lewisin poika kartutti konsonanttivarastoaan eniten vasta puolitoista vuotta täytettyään ja osasi *z:n* ja *θ:n* (21.) kaksivuotiaana (mp.). Kaksivuotias oululaistyttö Marja² osaa kaikki suomen murteiden yleensäkin tuntemat äänneet,

¹ 1.8 = yksi vuosi kahdeksan kuukautta.

² Tarkalleen hänen ikänsä oli yksi vuosi yksitoista kuukautta viisikolmatta päivää (1.11.25). Hänen äitinsä on kotoisin Keski-Suomesta. Lehtorivanhemmat ovat itse nauhoittaneet 50 min:n näytteen, jota tässä on käytetty.

mutta melkein jokaisessa esiintyy tilapäistä horjuntaa; eniten sitä on *s*:ssä ja *r*:ssä. *M a t k i n t a s a n a t*, joiksi kutsun puhetoiverin parissa juuri edeltäneessä virkkeessään käyttämiä ja lapsen toistamia sanoja ja muotoja, ovat usein valmiimpia kuin *o m a t s a n a t*, joita ovat lapsen muistinvaraisesti käyttämät, vaikka merkitykseltään vielä oudotkin sanat. Lapsi usein hokee sanomaansa moneen kertaan, ja *t o i s t o* täsmentää joskus äännteitä ja muotoja. Äännejärjestelmänsä parhaan suorituskyvyn lapsi paljastaa kuitenkin matkiessaan. Seuraavassa käytän esimerkkeinä Marjan 'omia' sanoja, koska hänen äännteistönsä ei ole enää kaukana yleiskielisestä ja koska lapsi paljon paremmin ymmärtää omaksumiaan kuin matkimiaan ilmauksia.

Kaksivuotiaan Marjan ääntämät klusiilit ovat jokseenkin äidin kielen mukaisia; *luetāḡ kippikustā* »luetāḡ Kippi-Kustāta». Ne aspiroituvat joskus painokkaissa sanoissa: *āiti hakk'è* »äiti hakkē» 'äiti, hae!'. Pituus saattaa horjua: *kippikustān* »Kippi-Kustān» (huudon tapaista puhetta), *lāitiko* »laatikko» (lähtökohtana voi olla taivutusvartalokin). Horjuvuutta tarkasteltaessa on huomioitava myös huoltajien puhetta. Lapselle leperrettäessä usein 'pehmenetään' kovia geminaattoja lyhentämällä; esim. Marjan äiti: »jotaki pikusta» = 'jotakin pikkuisista'. Jakobsonin nuorimpana pitämän klusiilin *k*:n kohdalla sattui kaksi kertaa regressiivinen assimilatio: (äiti:) mistä haettiin? *paupasta* (äidin hymähdettyä) *kaupasta* ~ *kaupasta haetti*; *toita ottā* »koita ottā!». Tunnepitoinen, kielteinen vastaus kuului kerran: *hōbō* »höpö», mutta sekin lienee peräisin äidin puhumista 'pehmoisista'. Jäännösloppukkeen edustus on kotimurteen mukaista: *kone^h hütā*; *pāt tuohon* 'pane tuohon!'; *känäppä!*; *otav vauvva!*; *mullekki*; *pällep pannān*.

Marja kutsui itseään *nainaksi* (2.3:n ikään asti). Oikeasta ristimänimestä tämäkin on muotoutunut, mutta hyvin varhain: Järjestelmään on tuolloin kuulunut vain kaksi, kolme vastakohtaparia. Sana on ilmeisesti ollut tavuntoistomuoto; näitä esiintyy tietenkin runsaasti ensimmäisten äännteiden aikana. *i* viitanee alkuperäiseen liudennukseen: *nāina*, joka on tukenut dentaalin vastakohtaisuutta mahdolliseen labiaaliseen *mama*-sanaan. Sanan dentaalisuus voi olla myös *rj*:n vaikutusta, sillä lapsi kuulee äännteet ennen kuin osaa niitä tuottaa. Tällaista assimilatiota voi tilapäisesti ilmaantua kaksivuotiaankin puheeseen. Nauhoituksen alussa Marja nimitäin kysynee tilanteen tajuten ja jännittyneenä äidiltään: *mitā naina puhhō* ² *nin nainam* ⁴ *lin naina puhhū* ¹ tähäv vä. Puheenaiheen tiedustelun sijasta Marja ryhtyy tässä tiukkaamaan, *m i h i n* hänen pitäisi puhua. Kysymyssanan ensimmäinen konsonantti kuitenkin samanlaistuu lauseen useiden dentaalien kanssa. Varmaankin kiihtynyt mieli vaikutti suuresti *nin*-asun syntymiseen (samoin: *toita ottā* 'koeta ottaa!'). Lauseen jättäminen kesken — *m*-loppuiseksi — viittaa siihen, että tyttö ei ole sanomaansa tyytyväinen. Pitkähkön tauon jälkeen hän sanookin entistä paremmin: *lin naina puhhū*. Vaikka *m*:ää ei ilmaantunutkaan, toteutui tärkeä kohta: ensimmäinen konsonantti dentaalinakin eroaa kolmesta seuraavasta. Hiukan affektiivinen on myös yksikön 2. persoonan pronominin esiintymäyhteys »käüs sinā!»: *käüs sitā*, jonka tyttö toistaakin vielä *t*:llisenä. *n*:n korvautumisen lähinnä *t*:tä muistuttavalla den-

taalilla on voinut aiheuttaa paitsi *k:n* ja *s:n* soinnittomuus myös merkitysvastakohtaan *minä* äänteellinen läheisyys, mihin takavokaalisuuskin viittaisi. — »Marjnetofoni»-sanan nasaalit Marja äänsi oikein paitsi yhtymän, joka assimiloitui *nm:ksi*. Sen sijaan »mikrofonin» hän muisti näin: Mikä se_on? *pikko^hvõni* (äiti nauraen:) mikä? *hikkõvõni*. Edellisessä tyttö on keskittänyt voimansa konsonanttiyhtymän ääntämiseen ja tällöin assimiloitunut labiaalinasaalinkin -klusiiliksi.

Jälkimmäisessä taas Marja on pyrkinyt ääntämään kuulemansa oudon *f:n* ja alistanut sanan alkuäänteineen ilmaisemaan sitä. Samoin käy aluksi seuraavassakin katkelmassa tytön matkiessa »elefanti»-sanaa: Eipäs kun *elefantin* [koti on kuvassa] *on helevant^fin koti* mm *elefanti assu*. *f:llä* merkitty äänne on foneettisesti hyvin lähellä »oikeata» *f:ää*, ja näyttää siltä, että Marja on nauhoitusten yhteydessä oppinut tämän. Hän nimittäin silloin tällöin toistelee *manetovoninauhaa* ja kerran sanoi: *minnatogonēv*, jolloin äiti nauraen kysyi sanaa uudelleen. Vastausarjasta tuli seuraava: *'minna-togo,one — minnatogonē — minnatofoni — minnatafoni — minnatafoni*. (Edellisten *konee*-seen sekaantuminen on ilmeistä.) Tässä *f* (affektisena) on aivan selvä soinniton spirantti, mutta enimmäkseen se korvautuu *v:llä*.

Puolivokaalien *v:n* ja *j:n* ääntäminen on aika vakiintunutta. Edellinen assimiloitui kerran klusiiliksi seuraavassa tilanteessa: Mitä näkü ikkunasta [kylässä pari päivää sitten]? *pilku^vvalo* (äiti hymähtää) *kato vilkkuvalo näkü ~ näkkü vilkkuvalo ~ näkü vilkkuvalo*. Samalla kertaa äiti kysyi: Kuka luki Kippi-Kustäta? *anne ~ anne luki Janne*, niin *jänne luk ~ janne ~ eijj_oanne* Janne luki, niin *eij eijj_oanne*. Tässä oli vaikeanlainen *j* tilapäisesti unohtunut, mutta matkinnassa sen ääntäminen onnistui. Päivö Oksalan *p o j a l l a* sananalkuista *j:tä* edusti kato vielä kolmivuotiaana (Vir. 1941 s. 215). — *h:n* edustus on äidin kielen mukaista: *haluā, hämähäkin, nauha*, mutta »mihin»-sanaassa esiintyy katoa (ks. nasaalien kohdalta).

Sibilantti *s:n* ääntämisessä esiintyy tavallista enemmän poikkeamia. Yleensä Marja osaa tuottaa sen kaikissa yhteyksissä: *mull_om punaset hösut, vessassa, minä sitä ei kosken*. Puheen tunnepitoisuus näyttää olevan *s:n* muuttumisen ehto. Marja on jännittänyt eikä uskalla koskea (magnetofoniin), vaikka äiti yllyttää: *Koita^v vähän! em minä titä kolkerkän 'en minä sitä koskekaan'*. Palvelusta halutessaan tai avuttomuuttaan osoittaakseen tyttö joskus käyttää 'lapsellisia' äännteitä; niinpä hän kerran sanoo: *minnet te putot* selvästi toivoen, että äiti hakisi pudonneen. Oksalan aineiston mukaan noin kaksivuotiaan sananalkuinen *s* muistutti *h:ta* (aikaisemmin *s:ää* edusti kato). Kolmannen ikävuoden kuluessa sanansisäisen *s:n* vastineeksi tuli *h*, mutta sananalkuinen oli silloin jo selvä *s* (mp.). Samanlaisen ilmiön merkkejä näkyy Marjankin kielessä, mutta vain tunnepitoisessa puheessa. Avuttomaksi tekeytyen hän pyytelee: *šanotāv vielä tättä ~ hanotāv vielä* »luetaan vielä tästä».

Likvida *l* on hyvin vakiintunut ja yleinen. Joskus se kuitenkin sananalkuisena pitenee: *löntokone, linnut*; näiden merkitykset ovat epäselvät. Kerran se assimiloitui nasaaliksi: *nähēmäs* »lähe(m)mäs». *r* sen sijaan ilmaantui omaperäisesti vain pari kertaa: Mitä sinä laulot siellä? *heinäheinäsirkkä*; *sielä huonēsata v^earälē kiel ~ se laulā nn hannu*. Lähes oikea vastine esiintyy sanassa *iđti*. Muulloin tapahtuu assimilaatio

tai tilalla on *l*. Matkintasanoissa on usein selvä *r*: *körma* (auto), mutta sitä yleisempi on *l*. Ulkoa opituissa runoissa säilyy oppimisajan äänne-edustus; esim. »Metsän poika»: *mehkäm poikā tahon ola, tarkal' üllän kütiton, täp̄jolan vaini . . . kalhuḡ kanṡa paineja . . .*

Vokaalisto on jokseenkin valmista, mutta myös siinä esiintyy tilapäistä, kvalitaatiivistakin horjuntaa. Pituus vaihtelee huomattavasti useammin kuin konsonanttien kohdalla. Esim. *annā muõtilehti!*; *heitā nūt* 'heitän nyt'; *hēi nūt te putot* 'hei, nyt se putosi'; *otān*. Tällaista pidentymistä on äidinkin puheessa; varsinkin suostuteltaessa venytetään vokaaleja. Laadultaan Marjan vokaalit eivät ole aivan pysyviä, vaan tilapäisiä variantteja näkyy: *jā* »jaa»; *tullē* 'tulee', *mullekki*; *mēnā* (yleensä *minā*), *poeka* (korjasi heti asuun poika); *hōtā* 'huutaa', *hūti* 'huusi'; *mine* ~ *miⁿε* (yleensä *minā*); *tuito* (myös *tüttö*). Neljästä diftongista (öi, yi, iu, yö) ei sattunut otoksiin yhtään tapausta. Kvalitatiivisesti virheettöminä edustuivat aina seuraavien sanojen diftongit: *laittä*, *puistelen*, *heitä*, *äiti*, *pöytä*, *aukasēko*. Muutamista diftongeista oli myös poikkeavia variantteja: *joi*, *poika* (~ *poeka*), *pois* ~ *poite* ~ *pūti*; *juo*, *tuo*, *tuolta* (*tōola*, *tūla* »tuolla»); *hieno*, *sielä huōnēsata vi^aarāle kiel*. Vain yksi esiintymä oli seuraavista alkuaan labiaalivokaalin sisältäneistä diftongeista: *tättiū* 'täytyy', *hōsut* 'housut', *nūla* 'neula'.

Paavo Ravila totesi jo v. 1937, että lapsen kaikki sanat ovat peräisin ulkopuolista lähteestä. Alkuvaiheessa useimmat saadaan hoivaajilta, mutta omaksuttaessa äänneasua ei säily. Kuulemansa sanan lapsi tuottaa oman äännejärjestelmänsä puitteisiin sovitettuna. Äänneet käyvät vähälukuisemmiksi, assimilaatio yhtenäistää tavuja. Tulos on usein kaukana esikuvastaan; »Marjasta» tulee *naina*. Paitsi kehittämään lapsi pyrkii myös säilyttämään sanan äänneasua. Säilytystendensi on onnistunut *nainan* kohdalla pitkään: se muuttui *marjaksi* vasta 2.3:n ikäisenä, vaikka äänneistö oli ollut lähes täydellinen jo kauan. Useimmiten kuitenkin sanat mukautuvat äännejärjestelmän kehitykseen, ja sanaston ulkonäkö siis muuttuu jatkuvasti. Niin käy sen lukumääränkin. Nopeimmin sanavarasto kasvaa kahden—kolmen vuoden ikäisillä. Sen jälkeen absoluuttinen vuosittaiskartunta pienenee (450:stä) hitaasti (McCarthy MCP s. 533).

Varsinaisen puheensa ainekset lapsi saa siis ympäristöltään. Kaikki sen äännökset pyrkivät jäljittelemään huoltajien käyttämiä sanoja.¹ Siten lasten omaa *k i e l t ä* ei oikeastaan olekaan, vaan on kunkin lapsen ääntämiskyvyn ja kielitaidon eri kehitysvaiheissa erilaisiksi yksinkertaistamia sanoja ja muotoja, ympäristön ja kehitysvaiheen määräämä yksilönmurre. »Lastenkielen sanakirjan» 'koiraa' tarkoittavan sanan asu määräytyisi ensiksikin siitä, miksi ympäristö tuota käsitettä nimittäisi: käyttäisikö se (lapselle puhuttaessa) esim. *koira*, *hauva* vai *hauhau* -sanaa; toiseksi lapsen äännejärjestelmän tasosta: esim. kuuluuko siihen *r*:ää vai korvautuuko tämä

¹ Vrt. Velta Rūke Draviņa, Ns. lastenhoitajain kielestä, Vir. 1961, s. 90.

l:illä tai kadolla. Kolme mainittua sanaa ovat lapselle tosiasiaissa samanarvoisia aikuisten kielen sanoja, vaikka yleisesti pidetään *hauvaa* ja *hauhauta* »lastenkieleen» kuuluvina, lasten itsensä luomina sanoina. Viimeksi mainitutkin ovat peräisin lapsen ulkopuolelta: jos eivät huoltajien puheesta, niin suoraan koiran haukunnasta. Nämä aikuisten sanat — monien muiden samantapaisten muassa — eivät kuulu varsinaiseen yleiskieleen (tai -murteeseen), vaan niitä käytetään vain leperrettäessä (lapselle tai — rakastetulle). Kun Marjan vanhemmat eivät käyttäneet niitä puhuessaan, kannaltaan »lastenkielisiä» sanoja ei esiintynyt ollenkaan. Nyky-suomen sanakirjan mukaan »koira on lastenkieleessä hauva, kissa kisu ja lehmä ammu», mutta lause on totta vain, mikäli lapsi on nuo äännökset muualta kuullut ja omaksunut. Ainakin yhtä hyvin ovat lastenkieltä esim. *koila*, *kitta*, *lemmä*. NS:n mainitsemat poikkeavat näistä vain yleiskielen kannalta: edelliset ovat vakiintunutta *leperrellysana*stoa. Sitä ovat myös V. Tarkiaisen »lasten kielenä» esittämät juvalaiset sanat; niin kuin hän epämääräisesti huomauttaakin, ne »varsinaisesti kuuluvat lapsille alussa puhuttuun ja siten myös lasten omaan kieleen» (Vir. 1913 s. 17). Tarkiaisen esittämistä leperryssanoista osa saattaa olla näennäisesti lähtöisin lastenkielestä: *poppā*, *kitta*, *ūva*, mutta nekin ovat lapsen äänneistön kehittymättömyyden muovaamina peräisin aikuisten originaaleista *polltä*, *kissa*, *jūva*.

Yleisen käsityksen mukaisesti Tarkiainen uskoo, että lapsen kielenopinta helpottuu, kun aikuiset »teetellen kielimuotoja joissakin kohdin yksinkertaisemmiksi, ikäänkuin menevät puolitiehen häntä vastaan» (mp.). Arvellaan, että on parempi puhua lapselle *itäst* ja *hauvasta* kuin *isäst* ja *koirasta*. On selvää, että edelliset pienokainen oppii oikein lausumaan ennen kuin s:lliset ja r:lliset sanat, koska nämä äänneet ilmaantuvat järjestelmään myöhään. Kuitenkin ajan mittaan on siirryttävä yleiskielen kannalle. Kun keskeisestä sanastosta on jatkuvasti karsittu vaikeat äänneet ja yhtymät, lapsi ei tunne tarvetta niiden tavoitteluun ja harjoitteluun. Äännejärjestelmän valmistuminen siis hidastuu. *Itä* ja *isä*-sanan äänne-eron lapsi kuulee kyllä, vaikei vielä osaisi lausua s:ää eikä tietäisi 'idän' merkitystä (Jespersen, Language s. 110). Jespersenin mukaan lisäksi sanotun ymmärtäminen aina edeltää sanomiskykyä: »Pienillä kannuilla on pitkät korvat.» (Mts. 113—4.) Siksi sanan ei tarvitse olla helposti äännettävä, jotta sen merkitys opittaisiin pian. Lieneekin vain haitaksi, että lapsen täytyy varttuessaan opetella *itän*, *hauvan* ja *hepan* rinnalle uudet sanat *isä*, *koira* ja *hevonen*, jotka tarkoittavat samaa. Leperryssanastoinen siis laajentaa keskeisestä kohdasta kielen kokonaisaluetta, josta lapsi parhaillaan uuras-
taa — Ravilan tapaan sanoen — »pientä torpanmaata» itselleen.

Lastenkielenä ilmenee yleisen matkimistoiminnan se puoli, joka pyrkii omaksu-
maan vanhempien puheen: äänneet, sanat, lauseet — koko kielen ja sen mukana ajattelutavan. Leperryškieli on lastenkielen tehtävän kannalta vain taantumailmiö: otetaan oppia kehittymättömyydestä, tehdään siitä hyve. Sillä on kuitenkin vaikutusta jopa yleiskielen kehitykseen: leperryssanat, joiden äännetalous on köyhä, voivat siirtyä asialliseenkin puheeseen ja levitä. Lauseopinakin puolella lastenkieliset analogiset yleistyksiset saattavat säilyä ja muuttaa koko kielen järjestelmää.

L ä h d e l u e t t e l o

- HAKULINEN, LAURI Lastenkieli, afasia ja yleiset äännelait. Vir. 1949. (Seuraavassa mainitun Jakobsonin teoksen esittelyä.)
- JAKOBSON, ROMAN Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze. Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar. Jan. 1940—Dec. 1942. (Uppsala Universitets årskrift 1942: 9, Uppsala 1942.) (HuK Veikko ONTERMAAN selosteen avulla käytetty.)
- JESPERSEN, OTTO Language, its Nature, Development and Origin. 7. p. London 1947.
- KIPARSKY, V. Fonologian sovellutusta lasten ja afaatikkojen kieleen. Vir. 1942. (Edellä mainitun Jakobsonin teoksen esittelyä.)
- LEWIS, M. M. Infant Speech. A study of the beginnings of language. 2., lisätty p. London 1951. Länsi. Porthan-seuran julkaisu. Turku.
- MCCARTHY, DOROTHEA Language Development in Children. MCP: 9.
- MCP = Manual of Child Psychology. Toim. LEONARD CARMICHAEL. 2. p. New York 1954.
- NS = Nykysuomen sanakirja III. L—N. 2. p. Porvoo 1958.
- OKSALA, PÄIVÖ Kielen »paidologiaa». Vir. 1941.
- RAVILA, PAAVO Lasten kielen kehityksestä. Länsi 1937.
- TARKIAINEN, V. Muutama pieni huomio lasten kielestä. Vir. 1913.
- Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.

La langue enfantine et la langue maternelle

par JORMA TOIVAINEN

Par langue enfantine, on entend le système de la parole postérieur à la période de babil non organisé de l'enfant, qui n'a pas encore pris les traits du langage des adultes. Il prend tous ses traits à la langue des adultes, d'abord à celle de la mère, puis aussi à celle du reste de l'entourage. Il est vrai que le babil donne déjà beaucoup d'exercice aux organes de la parole, mais ce n'est qu'un exercice purement physiologique, comme le fait de mouvoir les extrémités. Après une période d'activité articulaire réduite, vers l'âge de 9 à 18 mois environ, l'enfant commence les tentatives d'emploi de la langue. Les phonè-

mes étrangers au système linguistique disparaissent et sont remplacés par ceux de la langue maternelle, ou, souvent, par des variantes incertaines de ceux-ci. Il s'y rattache une signification et l'on voit apparaître les paroles.

Les exemples donnés dans l'article sont pris à la parole d'une fillette finlandaise de deux ans. Celle-ci sait prononcer tous les phonèmes du finnois, mais tous ceux-ci manifestent des flottements temporaires, surtout le [-s-] et le [-r-]; (*s* ~ *t*: *sitä* ~ *titä*; *ð* et *l* pour *r*: *iðti* ~ *irti*, *kalhu* ~ *karhu*).